

LEESBEVORDERING IN DE PRAKTIJK

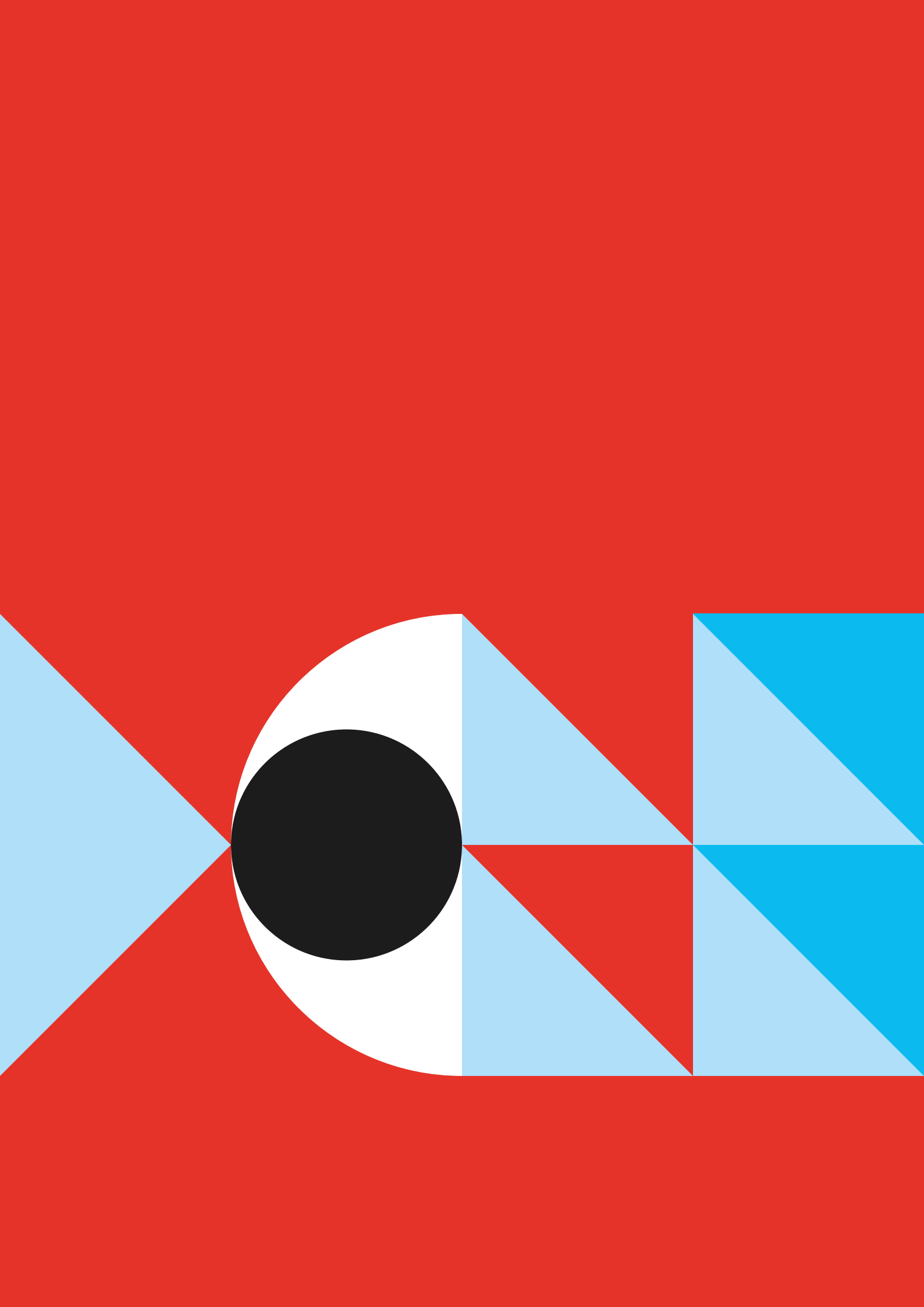
Leeswijzer voor diversiteit en inclusie in jeugdliteratuur

Sara Van den Bossche

MEI 2024

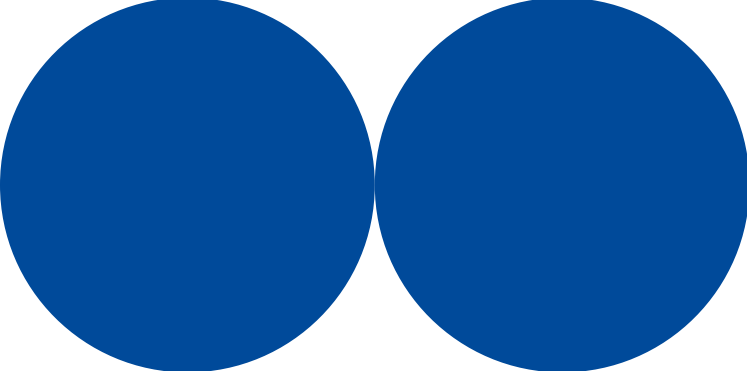
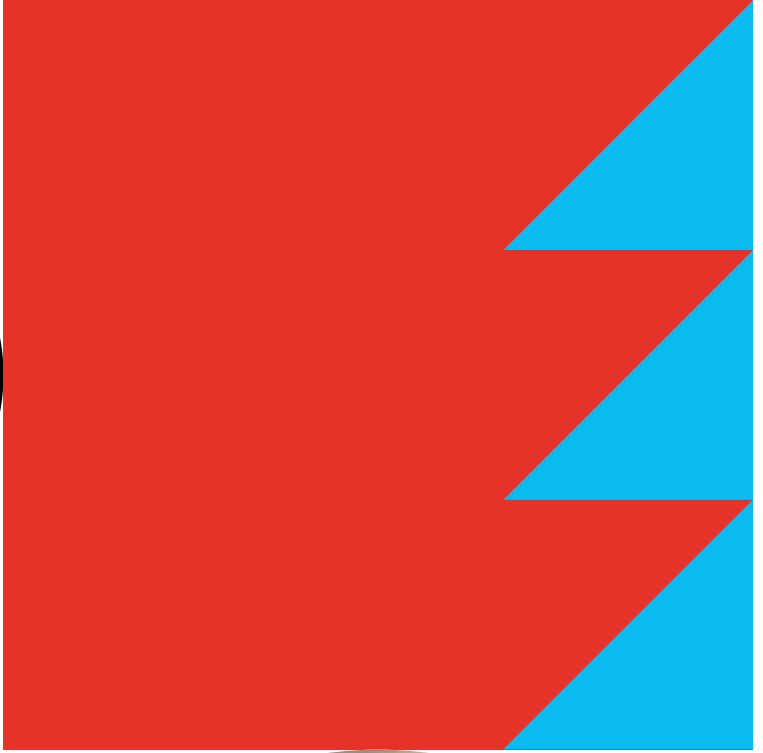

Lezen
STICHTING LEZEN

Inhoud

Aan de slag met diversiteit en inclusie	3
Waarom gespreksactiviteiten?	4
Waarom met jeugdboeken?	4
Welke jeugdboeken?	5
Je gereedschapskist	6
Tekstintern en tekstextern	7
Analyseren met <i>loep, spiegel, verrekijker en kompas</i>	9
<i>Idje wil niet naar de kapper:</i> een relaas van <i>spiegels</i> , kappers, en veel haar	9
<i>De nacht van Ronke:</i> een relaas van telescopen en andere <i>verrekijkers</i>	20
<i>LILY:</i> een relaas van reflecteren, omkeren, en protesteren	25
Tot slot	30

Aan de slag met diversiteit en inclusie

Diversiteit en inclusie zijn binnen de jeugdliteratuur hoog op de agenda komen te staan. Het sociale engagement in jeugdboeken en dat van auteurs en uitgeverijen krijgt steeds meer aandacht.

Met 'diversiteit' bedoelen we dat in een maatschappij mensen samenleven met uiteenlopende identiteiten. Mensen verschillen van elkaar in etniciteit, cultuur, lichamelijke gesteldheid, seksuele oriëntatie of gender.

'Inclusie' heeft te maken met recht doen aan al die verschillen. Om na te gaan hoe inclusief een samenleving of bepaalde media zijn, kijk je naar representatie: Wie krijgen een plek in bijvoorbeeld boeken of televisieprogramma's? Welke identiteiten worden in de media vertegenwoordigd en op welke manier? Dat zijn de hamvragen. Met inclusieve jeugdliteratuur bedoelen we verhalen die de diversiteit in de maatschappij weerspiegelen. Zij geven plaats aan zo veel mogelijk verschillende identiteiten.

Discussies over diversiteit en inclusie gaan vaak vooral over de ongelijke behandeling van verschillende groepen mensen op basis van hun identiteit. Voor de jeugdliteratuur duiken dan twee belangrijke soorten vragen op. De eerste betreft het werkveld van de jeugdliteratuur. Wie werken in de wereld van de jeugdliteratuur en wat is hun achtergrond? Welke identiteiten vertegenwoordigen zij? Daarnaast kun je vragen stellen over de boeken zelf. Welk soort personages krijgen een plek in jeugdboeken? Voor welke groepen uit de samenleving staan zij symbool? Welk beeld geven de boeken van ongelijkheden en verschillen in de maatschappij?

Misschien kom je in je dagelijkse werk als bemiddelaar in het veld van de jeugdliteratuur zelf al in situaties waarin je diversiteit zou willen aankaarten. Misschien wil je als leraar, bibliotheekmedewerker, leesbevorderaar of opvoeder die onderwerpen wel aansnijden, maar weet je niet goed hoe dat aan te pakken. Misschien weet je niet welke boeken rond deze onderwerpen je kunt kiezen of welke activiteiten daarbij te organiseren. Deze leeswijzer is bedoeld als opstapje om met de thema's diversiteit en inclusie aan de slag te gaan op school, in het kinderdagverblijf of in de bibliotheek. We geven je een gereedschapskist met handige instrumenten als basis voor gespreksactiviteiten rond diversiteit en inclusie in je klas, groep of bibliotheek.

Om de instrumenten uit te leggen en te laten zien hoe je ze kunt toepassen, gebruiken we recente jeugdboeken voor uiteenlopende leeftijdsgroepen, van kleuters tot en met adolescenten. Met de leeswijzer en de instrumenten kun je straks zelf geschikte jeugdboeken kiezen én ermee werken.

Voor we de gereedschapskist induiken, staan we even stil bij waarom we kiezen voor gespreksactiviteiten en waarom jeugdboeken daarvoor geschikt zijn.

Waarom gespreksactiviteiten?

We willen je stimuleren om met kinderen en jongeren gesprekken over de thema's diversiteit en inclusie aan te gaan. Je kunt de instrumenten die we je in deze leeswijzer geven, zien als ijsbrekers.

We zetten in op gesprekken, omdat leren bij uitstek een sociale activiteit is. Leren heeft de meeste impact wanneer mensen ideeën uitwisselen. Wat een leraar of andere pedagogische professional je vertelt, blijft beter hangen als je dat samen met anderen bespreekt dan wanneer je dit alleen verwerkt. Dan er is namelijk meer ruimte voor duiding en om vragen te stellen. Bovendien hebben anderen in de groep misschien andere meningen, waardoor jullie elkaars blik kunnen verrijken.

Zo is het ook met lezen: samen over boeken praten, verrijkt de leeservaring. Deze leeswijzer nodigt je daarom uit om met kinderen en jongeren in gesprek te gaan over de jeugdboeken die ze lezen. De bedoeling is samen met hen te bespreken hoe die jeugdboeken hun iets vertellen over diversiteit en inclusie in de samenleving.

Waarom met jeugdboeken?

Jeugdboeken bieden jonge lezers inzicht in de wereld om hen heen. Daarmee beïnvloeden ze het beeld dat jonge lezers van de maatschappij krijgen en die kennis kan hen helpen om hun eigen plek in de wereld te vinden.

Om jonge lezers te begeleiden in die zoektocht, kun je als bemiddelaar wijzen op aanknopingspunten in boeken. Hou daarbij in het achterhoofd dat verhalen altijd een spiegel vormen voor de samenleving, ongeacht de vorm. Of een jeugdboek nu realistisch of ronduit fantasievol is, het kan ons altijd iets vertellen over de wereld waarin wij leven. Want ook binnen de eigen verhaalwereld zijn er verhaalfiguren (ook wel personages of karakters genoemd) die op een bepaalde manier met elkaar omgaan en een samenleving bouwen.¹

Welke jeugdboeken?

De instrumenten van deze leeswijzer kun je toepassen op ieder jeugdboek, ongeacht het onderwerp of de vorm. Omdat de personages zo belangrijk zijn voor het beeld van de verhaalwereld, nemen we hen als uitgangspunt in deze leeswijzer. De instrumenten zijn gericht op de rol van de personages in de verhaalwereld.

Met de gereedschapskist kun je vrij eenvoudig bepalen of een boek zich leent voor gesprekken rondom diversiteit en inclusie en in welke *mate*. Dit kan je helpen om te beslissen of je ermee wil werken of het wil aanschaffen voor je collectie.

De leeswijzer werkt ook wanneer je enkel een korte inhoud van het boek hebt (bijvoorbeeld uit een recensie of een brochure van een uitgeverij). Door de instrumenten daarop toe te passen, kunnen ze je helpen om boeken te selecteren.

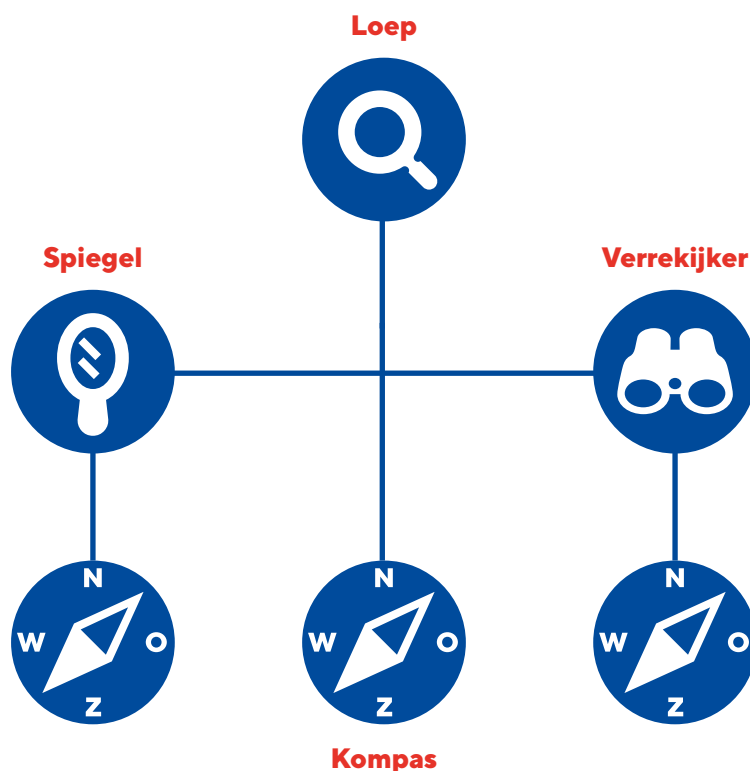
Wanneer je het boek daadwerkelijk kunt gaan lezen en ontleden, kan je nog betere resultaten met de leeswijzer behalen. De instrumenten leveren je dan nog meer en uitgebreidere handvatten voor gesprekken op.

Om misverstanden te voorkomen: het zoeklicht richten op diversiteit en inclusie betekent niet dat een boek met louter witte, 'able-bodied' en heteroseksuele personages ongeschikt is voor gespreksactiviteiten. Ons standpunt hierin is het volgende: 'Er is niets mis met een boek waarin een witte jongen de hoofdrol speelt, er is wel iets mis als in een maatschappij alléén zulke boeken bestaan.'² Juist de constatering dat het beeld van de verhaalwereld heel eenzijdig is, kun je als uitgangspunt voor de dialoog nemen. Is het in de 'echte' wereld ook zo dat er alleen maar één soort mens bestaat? Waarom (niet)? Welke gevolgen zou het voor de samenleving hebben als iedereen dezelfde identiteit had? Wat zou er dan anders zijn? Zouden er dingen beter of slechter zijn? Dat soort nuttige vragen kun je met zo'n boek prima bespreken.

Je gereedschapskist

We reiken je vier *instrumenten* aan waarmee je boeken of korte beschrijvingen ervan eenvoudig kunt analyseren op de onderwerpen diversiteit en inclusie. In je gereedschapskist zitten een loep, spiegel, verrekijker, en kompas. We presenteren ze eerst kort en illustreren daarna hun toepassing met een aantal voorbeelden.

De instrumenten gebruik je na elkaar in drie fasen:

Fase 1:

Zoom met je *loep* in op de verhaalwereld in de tekst. Ga na hoe de maatschappij in het verhaal opgebouwd is en hoe de personages zich tot elkaar verhouden. De loep verwijst naar de onderwijsfunctie die literatuur kan vervullen. Lezen kan kennis opleveren. Je stelt je op als een ontdekker die kennis vergaart met een loep, bijvoorbeeld over hoe mensen in verschillende werelddelen leven.³

Fase 2:

Zet nu de *spiegel* en *verrekijker* in. Deze werktuigen vullen elkaar aan. De spiegel staat voor identificatie en zelfbevestiging, en daarmee voor herkenning. Denk aan: jezelf terugzien in een verhaal.

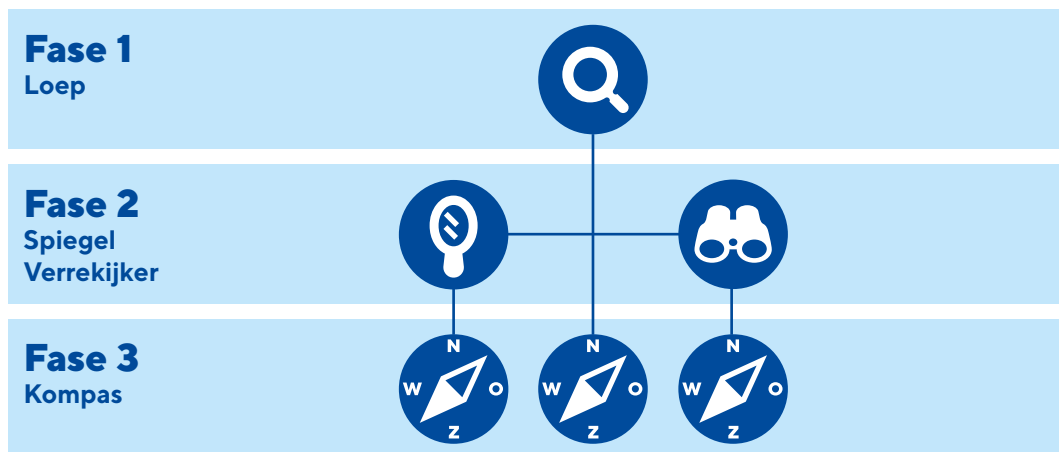
De verrekijker wijst op verkenning van de wereld om je heen en is daarom gekoppeld aan zelfontwikkeling. Denk aan: je wereld verbreden door te lezen over andere levensstijlen.

Beide instrumenten kun je toepassen op de personages in het verhaal (tekstintern), maar ook op de wereld buiten het boek (tekstextern). We lichten dat hieronder verder toe.

Fase 3:

Zet ten slotte het *kompas* in. Hiervoor ga je na of de *loep*-, *spiegel*- of *verrekijker*-aspecten in het verhaal aanleiding geven om na te denken over ethische kwesties. Bijvoorbeeld over wat rechtvaardigheid is of wat moreel gezien goed of fout is. Het kompas kan aansluiten bij de spiegel en bij de verrekijker of direct verbonden zijn met de loep, zonder dat het rechtstreeks verband houdt met de spiegel of de verrekijker.

Ook het kompas kun je zowel tekstintern als tekstextern toepassen.

Tekstintern en tekstextern

Met *tekstintern* bedoelen we dat je de instrumenten gebruikt om de wereld *binnen* het boek te analyseren. Met de instrumenten kun je je richten op het gedrag en de opvattingen van personages. Daaruit kun je afleiden hoe de verhaalwereld in elkaar zit.

De *tekstexterne* toepassing van de instrumenten betekent dat je op basis van het verhaal reflecteert op de wereld *buiten* het boek, op de echte werkelijkheid. Wanneer een personage in het verhaal bijvoorbeeld kritische vragen stelt over de houding van een ander personage, kan dat een *kompas*-moment zijn om zelf na te denken over je eigen gedrag. Ook kan de passage je aan het denken zetten over hoe anderen rondom jou zich gedragen.

Je vertrekt altijd vanuit de verhaalwereld, met de *loep*. In de tweede fase is het logisch om de *verrekijker* of *spiegel* eerst tekstintern toe te passen. Daarna kun je wat je ziet in

de verhaalwereld gebruiken als ingang tot reflectie op of gesprekken over de wereld buiten het boek. Soms zie je meteen een tekstexterne toepassing, bijvoorbeeld wanneer een van de verhaalfiguren je sterk herinnert aan jezelf of aan iemand die je kent (familieleden, vrienden, bekende personen, ...). Dan ga je vanzelf eerst tekstextern werken. Je kunt steeds terugkeren naar het verhaal en het instrument ook binnen het boek toepassen. Dat kun je doen om de precieze verhaalsituatie verder uit te spitten en te onderzoeken waarom je de gelijkenis tussen de personages en de buitenwereld zag. Dat geeft dan nog meer stof tot nadenken.

Verdieping: spiegel, venster, en verrekijker

In het debat over diversiteit en inclusie in jeugdliteratuur heb je de term 'spiegel' mogelijk al wel een keer gehoord. De Afro-Amerikaanse onderzoeker Rudine Sims Bishop introduceerde in de jaren tachtig van de vorige eeuw het begrippenpaar spiegel en venster en dit is sindsdien breed in omloop geraakt. Zelf legt Sims Bishop de begrippen als volgt uit:

Boeken zijn soms vensters die uitzicht kunnen bieden op werelden die echt of gefantaseerd kunnen zijn, die vertrouwd of vreemd kunnen aandoen. [...] Wanneer de lichtinval juist zit, kan datzelfde raam echter ook een spiegel zijn. Literatuur transformeert de menselijke beleving en spiegelt ze naar ons terug en in die weerspiegeling kunnen we onze eigen levens en ervaringen als deel van de grotere menselijke beleving zien. Lezen wordt dan een middel voor zelfbevestiging en lezers zoeken hun spiegels vaak in boeken.⁴

De spiegel functie is dus gebaseerd op herkenning, terwijl de vensterfunctie uitgaat van verkenning. Sims Bishops spiegel komt overeen met de onze. Haar venster hebben wij vertaald naar de *verrekijker*, omdat we met dit concept nog iets verder gaan dan met het venster van Sims Bishop. Met een verrekijker kun je namelijk iets wat veraf is, dichterbij halen. Je verkleint de afstand tot wat je ziet en kunt het zo beter bekijken en begrijpen. Die eigenschap heeft een venster niet.

De *verrekijker* verkleint de afstand en stimuleert zo begrip. Daardoor lijkt dit instrument op het menselijke vermogen om het perspectief van andere mensen in te nemen en empathie op te brengen. Deze functie van de *verrekijker* is daarmee erg belangrijk voor het debat rond diversiteit en inclusie. Dat draait immers om de vraag hoe we omgaan met verschillen en elkaars identiteit kunnen respecteren en waarderen. Empathie is daarvoor een nuttig vermogen, omdat het die verschillen minder groot kan maken.

Analyseren met *loep, spiegel, verrekijker en kompas*

Idje wil niet naar de kapper:* een relaas van *spiegels, kappers, en veel haar

We laten zien wat de instrumenten precies inhouden en hoe je ermee aan de slag kunt gaan met een voorbeeld: *Idje wil niet naar de kapper*. Dit is een prentenboek uitgegeven door ROSE stories in 2019, met tekst van Michael Middelkoop en illustraties van Lisa van Winsen. Het boek kwam er door crowdfunding, vanuit het idee dat het 'tijd [was] voor een nieuwe held in Nederland. Een held voor alle krullenbollen'.⁵

Dit prentenboek is om verschillende redenen relevant voor de onderwerpen diversiteit en inclusie. Ten eerste zijn hoofdfiguur Idje en de twee belangrijkste bijpersonages, mama en broertje, van kleur. Hiermee gaat het boek in tegen de dominantie van witte verhaalfiguren in de Nederlandse jeugdliteratuur.⁶ Dat er duidelijk behoefte was aan een tegengeluid, toont het succes van de crowdfundingactie voor het boek. Deze vaststelling over het uiterlijk van de personages is nog maar het begin. Belangrijker nog is hoe ze naar de wereld kijken.

Dat wereldbeeld van de verhaalfiguren maakt dit boek ook een tikje controversieel. Een van de personages kun je immers zien als een spreekbuis voor negatieve denkbeelden over mensen van kleur. Daarvan zijn we ons bewust. Juist door de tegenstelling tussen positieve en negatieve opvattingen in het verhaal leent *Idje wil niet naar de kapper* zich uitstekend om deze leeswijzer te illustreren. We hebben hier dus toch voor dit boek gekozen, omdat het de werking van de instrumenten zeer helder laat zien. De waarde van het boek als opstap voor gespreksactiviteiten rond diversiteit en inclusie is precies hierom erg groot.

Voor de analyse is het handig als je het boek erbij kunt nemen, maar dat is geen strikte noodzaak. We hebben deze zo geschreven dat je haar ook zelfstandig zou moeten kunnen begrijpen.

Kennismaking met Idje

In *Idje wil niet naar de kapper* maken we kennis met Idje, een jong kereltje dat onverwacht met een probleem te maken krijgt: zijn moeder vindt dat het tijd is voor een knipbeurt, terwijl hij dat zelf absoluut niet ziet zitten. Idje heeft namelijk een imposant, levendig krullend kapsel, dat hij zelf prachtig vindt. Ook de verteller nodigt ons lezers, al op de eerste spread,⁷ vriendelijk uit om even stil te staan bij de schoonheid van Idjes afro-kapsel: 'Idje heeft een heel grote bos krullen. Zijn haar groeit alle kanten op. Zie je hoe mooi?'

Op diezelfde pagina's komen we verder te weten dat de krullenbos niet alleen knap is, maar ook enorm handig. Idje kan er namelijk 'allemaal dingen' mee, 'van die dingen waar zijn broertje alleen maar van kan dromen'. In zijn kapsel verbergt hij groente die hij niet lust ('en dan vooral asperges'), of hij creëert er leuke vormen mee, zoals 'olifanten, hamsters, goudvissen, broccoli' (wat blijkbaar geen vieze groente is).

De eerste twee spreads maken meteen duidelijk dat zijn kapsel een belangrijk deel van Idjes identiteit is, en een bron van trots. De derde spread bevestigt dit idee: 'Als Idje er zo over nadenkt, is hij eigenlijk een superheld met zijn haar. ALLES IS MOGELIJK!' Maar zijn moeder denkt daar anders over. Zij vindt zijn krullenbos 'VERSCHRIKKELIJK ROMMELIG'. Zelf is ze, in Idjes ogen tenminste, 'best wel vervelend netjes'. Haar plan om Idje naar de kapper te sturen overvalt hem volledig, wanneer hij lekker zit te spelen. In zijn beleving is het 'het GROOTSTE NIEUWS VAN ZIJN LEVEN.'

De illustraties op deze spread scheppen een sterk contrast tussen Idje, die rechts onderaan in alle rust aan het spelen is, en zijn moeder, die in de linkerbovenhoek afgebeeld staat, boven een wolk van Idjes krullen. Ze neemt een niet mis te verstane, afkeurende lichaamshouding aan, met een misprijzende blik, haar neus opgetrokken, haar mond in een neerwaartse grimas, en haar handen stellig op haar heupen gezet. Ze haalt letterlijk en figuurlijk haar neus op voor het kapsel. Ze verbindt er dus een moreel oordeel aan: het is niet acceptabel en moet ingetoomd worden.

Maar Idje is niet van plan dit zomaar te laten gebeuren. Hij bedenkt allerlei strategieën om onder de kapbeurt uit te komen. Achtereenvolgens verstopt hij zich in een kast, vermomt zijn afro als baard, en verschuilt zich zelfs volledig in de afro. Zijn moeder doorziet zijn trucjes en is niet te vermurwen.

Net wanneer Idje zich bij de situatie wil neerleggen, neemt het verhaal een onverwachte wending. Idjes broertje en de hond hebben alles gadeslagen en staan bovenaan de trap Idje uit te lachen. Het broertje lacht zo hard dat hij 'per ongeluk de hond van de trap duwt!' Een ramp lijkt onvermijdelijk, maar Idjes afro weet die te voorkomen: 'Zonder dat Idje het ziet, zorgt zijn grote bos krullen voor een zachte landing.' Moeder is Idje heel erg dankbaar: 'wat goed! [...] Je bent een held!' Ze ziet uiteindelijk ook in hoe geweldig Idjes afro is. Tot slot komt hij onder de knipbeurt uit – voorlopig althans: "Weet je wat?," zegt mama, "we gaan wel een andere keer naar de kapper. Zullen we naar de bioscoop gaan?"

Naast respijt krijgt Idje bevestiging dat zijn haar waardevol is. Bovendien raakt Idje er nu zelf ook van overtuigd dat hij wel degelijk heldhaftig is: 'Heeft hij nou net de hond gered? Hij heeft de hond gered. [...] Zie je wel dat hij een superheld is.'

Fase 1: de loep

De loep als instrument

Onze analyse van *Idje wil niet naar de kapper* is bedoeld als aanzet voor gespreksactiviteiten rond diversiteit en inclusie of voor een beslissing om het boek al dan niet op te nemen in een collectie. Zoals gezegd richten we daarbij onze aandacht op het wereldbeeld in het verhaal. Om dat te ontdekken zetten we het instrument van de *loep* in. Met je *loep* kun je het wereldbeeld doorgaans vrij gemakkelijk uit een verhaal afleiden.

Dat kun je doen door het *conflict* dat de basis van het verhaal vormt, te identificeren. Want de voorstelling van de samenleving in een boek ontstaat onder meer door de manier waarop de personages omgaan met elkaar. De relaties tussen de verschillende verhaalfiguren kun je zien als draden die samengeweven worden tot de stof van het verhaal. Het wereldbeeld kun je daarom meestal behoorlijk eenvoudig aflezen door je te concentreren op het *conflict* dat de kern van het verhaal vormt.

Focus op het conflict

We verwijzen naar de kern als een *conflict*, omdat verhalen nagenoeg altijd vertrekken van een verwikkeling in het leven van het hoofdpersonage. Meestal valt die te herleiden tot spanning of een conflict met andere personages.⁸ Het oplossen van die spanning is vaak de drijvende kracht in het verhaal.

Het conflict hoeft niet per se een letterlijke ruzie te zijn. Het gaat voornamelijk om het idee van een stuwende kracht achter de gebeurtenissen. De volgende vormen van conflict zijn typische hindernissen die op het pad van hoofdpersonen komen. Ze zijn dus handige geheugensteuntjes voor jou als *ontdekker* met je *loep*:⁹

1. mens tegen mens
2. mens tegen natuur
3. mens tegen samenleving
4. mens tegen zichzelf

Dit overzicht maakt duidelijk dat altijd één van de verhaalfiguren centraal staat in het conflict. Daarnaast is er ook minstens een ander element bij betrokken. Dat kunnen andere personages zijn, maar ook de omgeving (natuurlijk of sociaal) of de persoonlijkheid van het personage. Het conflict gaat stevast over hoe dat personage tegenover die elementen staat. Allemaal bepalen ze mede het wereldbeeld in het verhaal.

De personages die in het conflict betrokken zijn, staan doorgaans symbool voor een bepaalde kijk op de wereld.¹⁰ Als je met je *loep* dat conflict naar voren haalt, krijg je meteen ook zicht op de belangrijkste thema's in het verhaal. Dat zijn namelijk de visies waarvoor de personages staan en dus de onderwerpen waaromheen het conflict ontstaat. Daarmee krijg je meteen ook een idee van de lessen die je uit het boek kunt trekken. Met deze aanpak zit je dus bijna altijd goed.

Verdieping: zonder conflict geen verhaal

De achtergrond voor deze methode is de wetenschap dat 'goede vertellingen herkenbare patronen nodig hebben [...]. Minimaal heeft een verhaal een complicatie nodig, een conflict.'¹¹ Sterker nog: 'Het is nagenoeg onmogelijk om een plot op te bouwen zonder een complicatie'.¹² In de woorden van jeugdliteratuurwetenschapper Maria Nikolajeva:

Vanuit verhaaltechnisch standpunt is het [conflict] simpelweg onontbeerlijk voor een geslaagde plotopbouw. In het echte leven maken we allicht langere periodes zonder radicale conflicten of complicaties mee. Het doel van verhalen vertellen is echter om lezers of toehoorders in contact te brengen met situaties waarmee ze in het echte leven misschien niet geconfronteerd worden – namelijk conflict- of crisissituaties die hun vaardigheden om te overleven en hun ethische waarden op de proef kunnen stellen. Zulke verhalen bieden lezers secundaire ervaringen die ze in het echte leven waarschijnlijk bij voorkeur zouden vermijden[.]¹³

Verwikkelingen in het leven van de personages houden vaak rechtstreeks verband met morele vraagstukken. Juist daarom zijn ze ideale ingangen voor het vaststellen van hun wereldbeeld en bijgevolg van het verhaal als geheel.

Door je *loep* op het conflict te richten, kun je dus een eerste stap zetten in je analyse. Deze kan dan weer leiden tot een beslissing over aanschaf van het boek of productieve gesprekken over diversiteit en inclusie.

Het helpt om te weten dat de structuur van een verhaal – de plot – ruwweg uit drie fasen bestaat – beginsituatie, gebeurtenis en eindsituatie – en dat het conflict in de middelste fase voorkomt.¹⁴

Een verhaal begint doorgaans in een harmonieuze toestand. Daarna verstoort een grote gebeurtenis dat evenwicht. Die verstoring is dus het centrale conflict. Dat leidt vervolgens naar de climax van het verhaal en de afwikkeling naar een ontknoping. In de derde fase (eindsituatie) is de balans geheel of gedeeltelijk hersteld.¹⁵

Verder belangrijk om te weten is dat de plot voortgestuwd wordt door een bepaald risico, waardoor een goede afloop niet gegarandeerd is. Zo ontstaat er spanning in een verhaal. Een verhaal bevat ook nog katalysatoren die ervoor zorgen dat de plot zich verder ontwikkelt.¹⁶ Zijn er elementen die ervoor zorgen dat een goede afloop onzeker is of uitgesteld wordt? Zie je valkuilen of obstakels voor de personages? Dan heb je te maken met een risico. Zorgen bepaalde gebeurtenissen of personages er juist voor dat een ontknoping sneller dichterbij komt? Krijgen de personages een duwtje in de rug? Dan is er een katalysator in het spel. Voorbeelden van zulke obstakels of springplankjes zullen we in de volgende paragrafen geven.

Samengevat ga je in deze eerste fase van je analyse met je *loep* op zoek naar het *conflict* dat de spil van de plot vormt. Om je te helpen die verwikkeling te herkennen, kun je letten op factoren die fungeren als risico of katalysator.

Idje onder de loep

In *Idje wil niet naar de kapper* zie je heel duidelijk hoe de prototypische plotopbouw precies werkt. De beginsituatie is: Idje wordt voorgesteld en zit rustig te spelen. Tekst en beeld introduceren Idje als een jongetje van kleur dat blij is met zijn afrokapsel. De beginsituatie besluit met de vaststelling dat 'hij eigenlijk een superheld [is] met zijn haar. ALLES IS MOGELIJK!'

Die laatste zin wijst al op mogelijke complicaties, ofwel, het risico dat de gebeurtenissen zal uitlokken. Ook het vervolg van de tekst laat de lezers vooruit kijken, naar het conflict: 'Zonder zijn haar lijkt hij op een KIKKER. Met een glad hoofd waarop geen vieze asperge zich verstoppen kan. SAAI! Er is wel een klein probleempje... MAMA.' Met deze zinnen verwijst de tekst vooruit naar de centrale verwikkeling in Idjes leven, 'het GROOTSTE NIEUWS VAN ZIJN LEVEN', namelijk dat hij naar de kapper moet. Dit nieuws is een katalysator voor de plot.

We zijn nu met onze *loep* aanbeland bij het conflict in het hart van dit verhaal: de onenigheid tussen Idje en zijn mama over zijn kapsel. Dit conflict zet de gebeurtenissen in gang. Daarna volgt een aantal katalyserende factoren, namelijk Idjes pogingen om onder de knipbeurt uit te komen door de afro te vermommen en zich te verstoppen. Zonder deze handelingen van Idje zou de plot stilvallen. Als hij simpelweg aanvaardde dat hij naar de kapper moest, was er geen conflict. Daarom kan je zijn reacties als katalysatoren zien.

De verwikkeling is dus een conflict van mens tegen mens, van Idje tegen zijn moeder. Op de achtergrond speelt ook de waardering van afrohaar in de samenleving – of het gebrek daaraan. Het boek verwijst niet direct naar dat maatschappelijke denkbeeld. Maar we kunnen de moeder wel als spreekbuis ervan zien, omdat ze dezelfde ideeën verkondigt. Zo kunnen we het ook zien als een conflict tussen de hoofdpersoon en de samenleving.

Het centrale conflict tussen Idje en zijn mama wijst dus ook naar het belangrijkste thema, de ideologische lading van het haar van de hoofdpersoon. Hierop komen we in de volgende fasen nog terug.

Fase 2: de *spiegel*

De *spiegel* als instrument

De *spiegel* is in deze leeswijzer het instrument dat wijst op plekken in het verhaal die rond vereenzelviging en zelfbevestiging draaien. *Spiegel*-momenten maken ‘een moment stilstaan bij jezelf om je eigen karakter beter te begrijpen’ mogelijk.¹⁷ Dit effect ontstaat dankzij identificatie of vereenzelviging: ‘Bekend is dat toeschouwers of lezers zich identificeren met het wel en wee van een personage, en dan lessen trekken uit diens [...] lot.’¹⁸ Wanneer je meeleeft met de ervaringen van een personage in het verhaal, kan dat zorgen voor zelfreflectie. Dat kan dan weer louterend werken.¹⁹

Spiegels kunnen, zoals we hierna bij *Idje wil niet naar de kapper* zullen zien, voor zowel lezers als personages werken. Het effect van zelfbevestiging kan zich voordoen bij verhaalfiguren, die aan zelfreflectie doen en zo zichzelf beter leren begrijpen. Dan is er sprake van een tekstinterne *spiegel*. Wanneer lezers zich identificeren met personages en daardoor hun eigen identiteit bevestigd zien, hebben we te maken met een tekst-externe *spiegel*.

Idje voor de *spiegel*

De *spiegel* kunnen we koppelen aan twee effecten die zich voordoen in *Idje wil niet naar de kapper*. In dit boek zit een letterlijke spiegel, die ook als *spiegel* in de figuurlijke zin werkt. Op het einde van het verhaal spreekt Idje zijn spiegelbeeld toe: ‘Idje [blijft] nog even voor de spiegel staan. “GOED GEDAAN, HAAR! We zijn een goed team. En had ik al gezegd dat je er goed uitziet?”’

Dit is een expliciet voorbeeld van zelfbevestiging.²⁰ De voornaamste functie van het verhaal lijkt het versterken van Idjes zelfbeeld te zijn. Het gaat hier om zelfreflectie in figuurlijke zin: Idje leert zichzelf beter begrijpen door de gebeurtenissen. Ze houden hem een figuurlijke *spiegel* voor, die hem doet nadenken over de emoties verbonden aan zijn kapsel. Dit effect is *tekstintern*, omdat het binnen het verhaal voorkomt.

Hiermee kiest dit prentenboek radicaal de kant van lezers die zich door hun kapsel, huidskleur, of andere uiterlijke kenmerken ooit onzeker of ondergewaardeerd hebben gevoeld. Het is goed denkbaar dat het bevestigende effect van de *spiegel*-in-het-boek voor Idje ook buiten het boek doorwerkt. Het verhaal is allicht herkenbaar voor mensen met een kapsel dat maatschappelijk gezien – in hun directe omgeving of in de

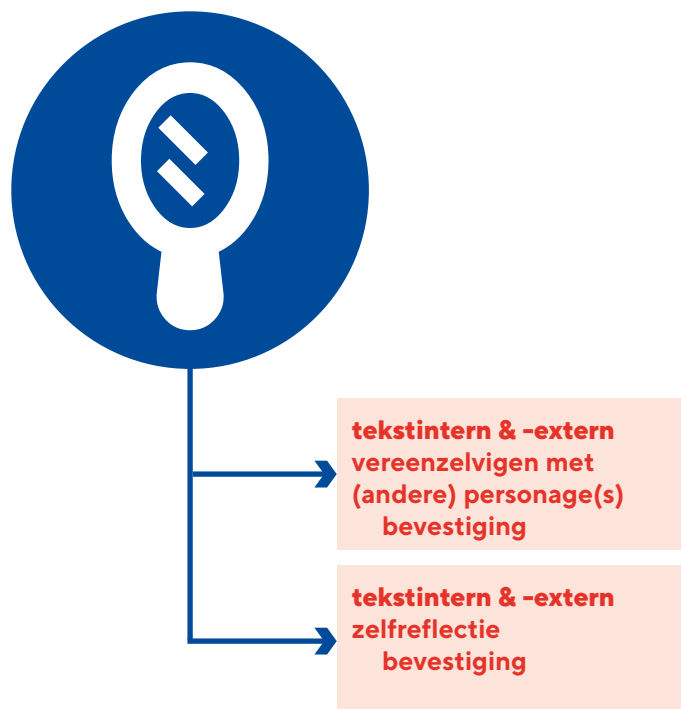

samenleving in bredere zin - niet altijd positief ingeschat wordt. Auteur Michael Midelkoop is een van die mensen. Hij schreef het boek voor zichzelf en voor zijn zoon. In zijn eigen jeugd had hij een moeilijke verhouding met zijn afrohaar.²¹

Het kapsel staat hier overigens ook symbool voor het uiterlijk als geheel. Zo biedt het boek een *spiegel* buiten het verhaal, *tekstextern* dus, voor die lezers. Mogelijk voelen zij zich door het lezen van dit boek meer gewaardeerd.²²

Verdieping: jezelf herkennen

De *spiegel* als instrument steunt op identificatie of vereenzelving. Deze concepten houden in dat mensen zich in de persoonlijkheid en emoties van anderen kunnen herkennen en deze daarom goedkeuren. Ze gaan zich daardoor als het ware volledig in hen verplaatsen. Ze leven zo veel met het object van hun identificatie mee, dat ze er helemaal in opgaan. Deze vorm van identificatie is dus emotioneel van aard.²³

Fase 2: de *verrekijker*

De *verrekijker* als instrument

Het hoogtepunt in de plot, de scène waarin Idjes afro de hond redt, raakt aan het fenomeen zelfontwikkeling,²⁴ dat kenmerkend is voor de rol van de *verrekijker*. Hierbij verruimen personages of lezers hun blikveld. Ze staan ervoor open om anders naar de wereld te (leren) kijken. Sterker nog, ze vinden dat andere zienswijzen het geloof in henzelf kunnen versterken. Ze weten beter wie ze (willen) zijn door zichzelf te vergelijken met anderen en van hen te leren.²⁵ Het idee achter de *verrekijker* is het volgende:

Lezen geeft mensen nieuwe manieren van zien, die horizonten verbreden of eerdere denkbeelden doorbreken ('Zo had ik het nog niet bekeken'). Het kan tot een verandering van persoonlijkheid leiden [...] [of] meer zelfvertrouwen [geven].²⁶

Zelfontwikkeling kun je in een tekst herkennen wanneer personages zichzelf of elkaar bijvoorbeeld kansen geven om bepaalde zaken anders te bekijken of wanneer ze ervoor open staan om een andere visie over te nemen. In die scènes en interacties doen zich *verrekijker*-momenten voor.

Verdieping: inleving in anderen

Een sleutelbegrip om te komen tot de zelfontwikkeling die de *verrekijker* typeert, is inleving. Je blikveld verruimen door andere opvattingen te overwegen lukt het beste wanneer je empathie of inlevingsvermogen kunt opbrengen.

Waar identificatie en vereenzelviging louter emotioneel van aard zijn, is empathie eerder rationeel. Empathie opbrengen betekent dat je een zekere afstand bewaart en je niet per se helemaal vereenzelvigd met het object van je empathie.

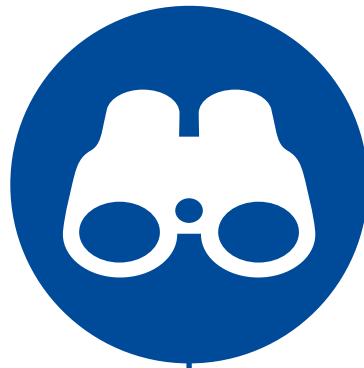
Als je erin slaagt om je in te leven in de gevoelens en gedachten van anderen - of dat nu mensen of verhaalfiguren zijn - en om door die empathie de waarde en het nut van hun visie in te zien, kan dat je eigen gezichtsveld verbreden. Een vaardige *verrekijker* is dus typisch iemand met sterke empathische vermogens.²⁷

Idje door de *verrekijker*

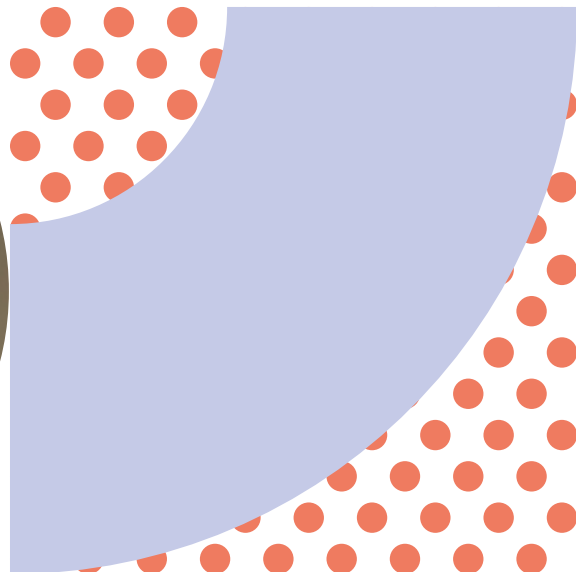
Het *verrekijker*-effect uit zich in *Idje wil niet naar de kapper* op verschillende manieren. Ten eerste leert Idje zichzelf zien als held. Hij be vraagt zichzelf ('Heeft hij nou net de hond gered?'), wat nieuw zelfinzicht oplevert. Dat nieuwe zelfbeeld ontstaat doordat hij zijn onstuimige kapsel nog meer leert waarderen. Dit is voor Idje een bonus, want hij vond zijn haar al leuk, nu alleen nog leuker.

Ook Idjes moeder hanteert een *verrekijker*, doordat ze haar idee over het kapsel lichtjes bijstelt. Haar *verrekijker*-moment is slechts tijdelijk. Ze komt Idje wel tegemoet en laat hem kort genieten van zijn succeservaring. Ze geeft hem even respijt, maar de uitspraak 'we gaan wel een andere keer naar de kapper' verradert dat ze uiteindelijk niet van mening veranderd is. Ze vindt nog steeds dat zijn kapsel ingetoomd moet worden.

Buiten het boek geeft *Idje wil niet naar de kapper* de lezers een kans om stil te staan bij de beleving van vanwege uiterlijkheden negatief beoordeeld te worden. Dit speelt vooral voor lezers van wie het uiterlijk beter past bij de maatschappelijke schoonheidsidealen en die daardoor zelf niet of nauwelijks met discriminatie te maken krijgen. Het verhaal geeft hun zicht op een stukje van de wereld dat voor hen minder of zelfs niet bekend is.²⁸

- **tekstintern & -extern
empathie
horizon verbreden**
- **tekstintern & -extern
denkbeelden doorbreken
leren over jezelf**

Fase 3: het kompas

Het kompas als instrument

Het instrument van het *kompas* biedt personages en lezers ethische oriëntatie. Zoals de *spiegel* gaat om zelfbevestiging en de *verrekijker* om zelfontwikkeling, is het *kompas* gerelateerd aan morele ontwikkeling. Zo draagt het kompas actief bij aan burgerschapsvorming. Het effect komt hierop neer: 'Lezen leidt lezers tot een beter mens worden, soms in absolute termen zoals een streven naar "het goede", soms als in het aanleren van een empathischer meevoelen met andere mensen.'²⁹

Met het *kompas* kun je meer diepgang aanbrengen in het centrale conflict dat je met de *loep* naar voren haalde. Je kunt een *kompas* vrijwel altijd toepassen op dat conflict in de kern van het verhaal.

Idje met het kompas in de hand

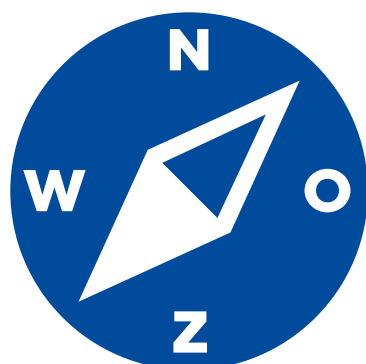
Behalve dat het boek Idjes eigenwaarde door zijn kapsel bevestigt, verbindt het afrohaar met fierheid. Dat is betekenisvol, omdat Idje daarmee lijnrecht ingaat tegen de houding van zijn moeder. Idjes moeder verdraagt de wanorde die zij in het afrokapsel ziet niet.

Haar afwijzing echoot een maatschappelijk stereotype rond afrohaar. Ze verwijst naar de negatieve connotatie van afrohaar als 'vies' en 'ongeciviliseerd',³⁰ of zelfs als een bron van 'schaamte'.³¹ Haar houding kunnen we zien als een sterk afgezwakte versie van dat morele denkbeeld. Dat het boek mogelijk het maatschappelijke stereotype oproept, maakt dat het *kompas* ook van toepassing is op *Idje wil niet naar de kapper*.

Het *kompas* in *Idje wil niet naar de kapper* bestaat erin dat het centrale conflict om tegengestelde opvattingen over afrohaar gaat. Tekst en prenten moedigen sympathie aan voor de positief ingestelde Idje en afstand tegenover de negatieve houding van moeder. Daardoor is het niet ondenkbaar dat lezers zich – net zoals de hoofdpersoon – vragen zullen stellen bij de afwijzing van ongetemd krullend haar.

Een morele vraag die het boek mogelijk oproept, is: als de drager van het kapsel het mooi vindt en die persoon zelf en diens omgeving er bovendien voordeel van ondervinden, wie zijn anderen dan om daarover een oordeel te vellen – zoals Idjes moeder doet? Haar afwijzing kun je lezen als het overnemen van een negatief maatschappelijk denkbeeld. Daar kun je ook ethische vraagtekens bij plaatsen. Had ze niet wat kritischer kunnen zijn en haar zoon die afwijzing kunnen besparen, bijvoorbeeld? De houding van Idjes mama is dus een element dat wij als lezers buiten de tekst ter discussie kunnen stellen.

Ook de omslag in haar denken roept morele vragen op. Ze gaat het afrokapsel namelijk pas tolereren nadat het haar een dienst bewezen heeft. Pas nadat de afro de hond behoedt voor een ongeval, keurt moeder het haar niet meer af (en dan nog enkel tijdelijk). Ze waardeert het dus niet op zichzelf, maar voornamelijk uit eigenbelang.³² Deze interpretatie ondermijnt enigszins de mogelijke impact van het boek als *spiegel*. De bevestiging van Idjes identiteit krijgt er een bitter randje door. Deze kritische kanttekening kun je maken door je eigen morele *kompas* te laten spreken en de onrechtvaardigheid van de situatie aan te kaarten.

tekstintern & -extern
ethiek bevragen

tekstintern & -extern
morele kwesties
goed/fout
(on)recht

Samenvatting

Fase 1

Zoom met je *loep* in op de verhaalwereld in de tekst. Ga na hoe de maatschappij in het verhaal opgebouwd is en hoe de personages zich tot elkaar verhouden.

Fase 2

De *spiegel* staat voor identificatie en zelfbevestiging, en daarmee voor herkenning. Denk aan: jezelf terugzien in een verhaal.

De *verrekijker* wijst op verkenning van de wereld om je heen en is daarom gekoppeld aan zelfontwikkeling. Denk aan: je wereld verbreden door te lezen over andere levensstijlen.

Fase 3

Zet ten slotte het *kompas* in. Ga na of de *loep*-, *spiegel*- of *verrekijker*aspecten in het verhaal aanleiding geven om na te denken over ethische kwesties. Bijvoorbeeld over wat rechtvaardigheid is of wat moreel gezien goed of fout is.

De nacht van Ronke: een relaas van telescopen en andere verreikers

Een tweede voorbeeld om de inzetbaarheid van de instrumenten te verduidelijken, geven we bij het kinderboek *De nacht van Ronke* (2021) van Jef Aerts. Deze roman, uitgegeven bij Querido, heeft als doelgroep lezers van 9 tot 12 jaar. Net zoals *Idje wil niet naar de kapper* leent ook dit verhaal zich goed voor gespreksactiviteiten rondom diversiteit en inclusie, dit keer hoofdzakelijk over fysieke gesteldheid.

Kennismaking met Ronke

In *De nacht van Ronke* volgen we de belevenissen van de titelfiguur tijdens een sterrenkamp. Ronke heeft twee passies: sterrenkunde en hardlopen. Dat laatste kan ze echter maar zelden doen, omdat ze blind is en haar ouders hardlopen te gevaarlijk voor haar vinden. Dat zit zo: op het strand, waar Ronke van haar ouders vrij mocht rondrennen, botste ze een keer tegen een spelend kind. Daarna lieten haar ouders haar niet meer alleen rennen. Daarom 'rent' Ronke noodgedwongen enkel ter plaatse: ze tilt haar voeten wel op, maar gaat niet vooruit. Daardoor legt ze enkel in haar verbeelding afstanden af.

Daar komt verandering in wanneer ze op sterrenkamp – tegen haar zin – een buddy toegewezen krijgt. Nouri ziet hoe veel hardlopen voor Ronke betekent. Hij vindt een manier om haar naar hartenlust te laten rennen. Daarmee gaan Nouri en Ronke tegen de regels van het kamp en hun ouders in.

Nouri heeft zijn eigen redenen om dwars te liggen: zijn moeder, Dunia, wil hem meenemen op een reis naar Zagreb, Kroatië, op bezoek bij zijn grootvader die niet lang meer te leven heeft. Nouri is opstandig, omdat hij die opa nog nooit ontmoet heeft en het hem kwalijk neemt dat hij nooit contact gezocht heeft. Dat Ronke nu weer in haar eentje kan rennen, zorgt er uiteindelijk voor dat Nouri en zijn moeder uit hun patstelling geraken. Dankzij Ronke kan Nouri ook de brokken lijmen met zijn grootvader.

Fase 1: Ronke onder de loep

Zoals uit de korte inhoud al blijkt, bevat *De nacht van Ronke* twee verhaallijnen waarin een conflict centraal staat. Ronke en Nouri worstelen elk op hun manier met de relatie met hun ouders, beiden willen serieus genomen worden. Hun verhaallijnen overlappen grotendeels, omdat Ronke de verwickelingen in het leven van Nouri oplost door zelf de spanning met haar ouders op de spits te drijven en zich aan hun controledrang te ontworstelen.

Ronke raakt zo in het conflict van Nouri betrokken en voert zijn strijd voor hem. Tijdens dat proces wint ze aan onafhankelijkheid, wat voor haar een enorme overwinning is. Op zijn beurt speelt Nouri een onmisbare rol in haar groei naar meer zelfvertrouwen en zelfstandigheid. Daarom kunnen we Nouri als een katalysator in de plot beschouwen. Het conflict van Ronke staat dus ten dienste van Nouri's ontwikkeling en omgekeerd. De twee verhaallijnen en conflicten zijn dan ook onlosmakelijk verbonden.

Als we de *loep* toepassen, zien we dat de beginsituatie in dit verhaal minimaal uitgewerkt is. We komen op de eerste pagina te weten dat Ronke op sterrenkamp is. Op de tweede pagina komt de kern in haar verhaallijn al meteen aan de oppervlakte. Daar lezen we hoe verschillende personages botsen qua visie op hoe zelfstandig Ronke kan zijn. Dat is heel duidelijk in de openingsscène. Daarin beschrijft ik-verteller Ronke hoe de groep kinderen een spel speelt waarin iedereen een planeet uitbeeldt. Zij wil graag Uranus zijn, maar dat laat begeleider Malika niet toe: “Waarom koos je ook voor zo’n verre planeet als Uranus?” vroeg ze [...]. “Blijf jij maar lekker dicht bij mij, meisje.” Ik haalde mijn schouders op. “Waarom moet ik weer per se de dichtstbijzijnde planeet kiezen?” (p. 8).

De spanning tussen Malika en Ronke is de aanloop naar de verstoring in de plot, de toewijzing van een buddy voor Ronke: “Oké, je mag planeet Uranus zijn. Maar dan geef ik je wel een buddy om je te helpen,” zei [Malika] [...]. Ik kneep mijn lippen op elkaar. Een buddy was iets van school, op kamp hoefde ik er geen. Maar Malika vond het een slim idee.’ (p. 8).

Fase 2: spiegels en verrekijkers bij Ronke en Nouri

Ronke als verrekijker voor andere personages

De wrijving rond de buddy haalt het centrale thema van onafhankelijkheid meteen naar voren. Daarover strijdt Ronke met verschillende figuren in haar omgeving: met Malika, maar vooral ook met haar ouders. En met de samenleving in het algemeen, want Ronke worstelt ook met de maatschappelijke visie op mensen met lichamelijke beperkingen. Een deel van haar conflict is in die zin met de buitenwereld als geheel.

Door het hele verhaal vinden we verwijzingen naar haar worsteling met de manier waarop haar omgeving met haar visuele beperking omgaat. Ze is bijvoorbeeld geïrriteerd omdat anderen haar steeds willen controleren: ‘Iedereen hield mij altijd in de gaten. “Ga weg!” gilde ik. “Laat me met rust! Ik kan het best alleen.”’ (p. 25). Doordat ze in haar reactie de klemtoon op zelfstandigheid legt, kunnen we opmaken dat ze gefrustreerd is dat ze weinig dingen alleen mag doen.

Op deze manier geeft de tekst een inkijkje in hoe het leven voor een blinde persoon kan aanvoelen. Dat gebeurt doorgaans heel fijnzinnig. We beleven de gebeurtenissen vanuit het perspectief van Ronke. Daardoor krijgen we haast ongemerkt informatie uit andere zintuigen dan het zicht. Bijvoorbeeld wanneer Ronke spreekt over haar manier van films beleven (‘Ik had de film al een paar keer *gehoord*, ik kon bijna alle dialogen mee lippen’, p. 33).³³ En tijdens het sterrenkamp weet ze de weg in het gebouw te vinden door op haar overige zintuigen af te gaan. Dat blijkt uit de scène op pagina’s 11-12, in het observatorium van de sterrenwacht waar de groep verblijft:

Hoog in het plafond ruiste een ventilatiekoker. En als ik heel goed luisterde hoorde ik zelfs het getrippel van kraaienpootjes op het dak. Het rook er een tikje schimmelig en zoet tegelijk. [...]

Vanaf de deur moest ik tien stappen vooruit tot bij de kromgetrokken vloerplank. Daar draaide ik een halve slag naar rechts en zette nog eens drie stappen.

Het lage podium met de telescoop was nu vlakbij.

De verwijzingen naar gehoor en reukzin in dit fragment scheppen een beeld van Ronkes ervaring in de wereld.

Ronke is de enige blinde figuur in dit verhaal. We zien hoe de andere personages nieuwsgierig zijn naar hoe zij de wereld beleeft. Een treffend voorbeeld is de passage op pagina's 22-23 met een vragenronde na een presentatie van Ronke:

'Heeft iemand anders nog een vraag voor Ronke?' zei Malika.
[...] 'Ik moest denken aan [...] het einde van de zon, en dat het dan voor altijd donker is. Ik bedoel: voelt dat voor jou ook zo, Ronke, alsof het altijd nacht is?'
[...]
Ik deed alsof het me niet raakte.
[...] '[N]atuurlijk is het in mijn hoofd niet donker. Ik zie al mijn hele leven niets en dat is niet hetzelfde als zwart of donker. Niets is gewoon niets. En de nacht? Die lijkt voor mij op een kiwi.'
'Een wat?!' riepen twee jongens tegelijk.
's Nachts smaakt de lucht fris en soms zelfs een beetje zoet, net als een kiwi. En gouden kiwi's vind ik de lekkerste. Mijn nacht is een gouden kiwi met ontelbaar veel pitjes als sterren erin.'
Niemand lachte. Tenminste niet tot ik zelf begon te glimlachen. Toen schaterde iedereen het uit.

Opnieuw valt het op dat Ronke terugvalt op andere zintuigen dan haar zicht. De tekst toont hier dat Ronkes beleving vreemd op de andere verhaalfiguren overkomt.

Vervreemding is ook een literair middel. Hiermee verhindert een tekst toeschouwers (toneel) of lezers (boek) om 'zich emotioneel te indentificeren [!] met de personages of situaties' en hen 'te dwingen afstand te nemen van het gebeuren om zo een kritische houding tegenover het getoonde te bewaren'.³⁴ Door die vervreemding heeft Ronke hier de rol van *verrekijker* voor de andere personages.

Ronke als *verrekijker* of *spiegel* voor lezers

Zo'n *verrekijker*-effect kan Ronke ook hebben voor lezers die wel over hun zicht beschikken (al dan niet volledig). Voor hen komen beschrijvingen als in de citaten hierboven mogelijk ook vervreemdend over. Voor dit deel van het publiek is het *verrekijker*-potentieel van dit fragment het grootst.

De vragenstellers in het boek doen voor de lezers voor hoe je, door je in een ander te verplaatsen, een idee kunt krijgen van wat het betekent om blind te zijn. Zij gebruiken hun empathische vermogens en kijken voorbij de grenzen van hun eigen wereld. Als de invulling van de lezers van blind-zijn verandert door dit boek, is dat een *verrekijker*-ervaring voor hen.

Een niet onbelangrijk detail is dat lezers die de flaptekst niet gelezen hebben,³⁵ pas op dit punt in het verhaal te weten komen dat Ronke niet kan zien. Wie dit detail in de flaptekst niet oppikt, beleeft nu mogelijk een ingrijpend *verrekijker*-moment, omdat ze wat ze dachten te weten over Ronke, helemaal moeten herzien. Voor hen is het effect van verkenning dus nog groter.

Voor lezers die net als Ronke niet of minder goed kunnen zien, ligt het iets anders. Voor hen doet zich mogelijk een *spiegel*-effect voor. (We zijn ons ervan bewust dat bij blinde of slechtziende mensen 'lezen' er anders uitziet dan bij lezers met (al dan niet volledig) zicht.) Als zij dit verhaal tot zich nemen, zou dat tot herkenning kunnen leiden. Dat bevestigt hen mogelijk in hun identiteit en zou hun zelfvertrouwen kunnen vergroten.

Ronke en Nouri als *verrekijkers* voor elkaar

Ronke en Nouri zijn ook *verrekijkers* voor elkaar. Als Ronkes buddy is Nouri oorspronkelijk kritisch over haar gewoonte om ter plaatse hard te lopen. Wanneer hij haar op een keer betrapt op stiekem 'rennen', ondervraagt hij haar over haar gedrag: "Waarom sta je daar zo te trappelen? [...] Ik dacht dat je hier kwam chillen of muziek beluisteren, en dan doe je... zoiets?" (p. 15). Ook later uit hij er nog kritiek op: "Je maakt jezelf wat wijs, Ronke." (p. 43).

Hoewel ze aanvankelijk wat vijandig tegenover elkaar staan, begrijpen ze elkaars problemen steeds beter. Door empathie krijgen ze meer begrip voor elkaar. Uiteindelijk sluiten ze zelfs een verbond. Dat kan alleen maar tot stand komen, doordat ze hun oorspronkelijke denkbeelden over elkaar bijstellen. Zo zien we dat ze *verrekijker*-situaties meemaken.

Voor Ronke bestaat die *verrekijker*-omslag erin dat ze hem als buddy eerst ziet als een beknotting van haar onafhankelijkheid, terwijl hij haar uiteindelijk juist meer vrijheid geeft dan ze in lange tijd gehad heeft. Nouri moedigt Ronke aan om weer echt te gaan rennen: "Als je denkt dat je iets niet kan, moet je het zéker proberen. Zelfs een zwaluw moet eerst leren vallen voor hij kan vliegen", prent hij haar in (p. 56). Hij neemt haar mee naar het heidegebied naast de sterrenwacht. Door haar daar vrij te laten hardlopen, verruimt hij haar begrip van wat voor haar mogelijk is. Hij gunt haar een wereld die ze al een tijdje niet meer kende en leidt haar zo naar een *verrekijker*-keerpunt. Haar zelfvertrouwen en zelfstandigheid groeien aanzienlijk.

Zo maakt Nouri een enorm verschil in Ronkes leven en uiteindelijk ook in het zijne. Ronke zet haar herwonnen vrijheid namelijk in om Nouri in contact te brengen met zijn grootvader. Daarvoor loopt ze in haar eentje de heide op, voor een ontmoeting met Nouri's opa die ze stiekem geregeld heeft.

Ronkes inspanningen leveren voor Nouri ook een *verrekijker*-keerpunt op. Aanvankelijk wilde hij niet geconfronteerd worden met zijn verleden. Maar uiteindelijk ziet hij in dat die confrontatie een verrijking kan zijn: "Er is zoveel dat ik nog niet over mezelf weet." (p. 166). Contact met zijn opa zou die lege plekken kunnen invullen.

Het *verrekijker*-effect is dus wederzijds: zowel Nouri als Ronke slagen erin de ander de wereld anders te doen bekijken en hun leven zo vollediger te maken. Wat begon als een conflictvolle relatie eindigt in een betekenisvolle vriendschap, die voor een ommekeer in hun levens zorgt. Bovendien kunnen de *verrekijkers* in de tekst de lezers ook anders naar de wereld laten kijken en zo het effect ook over de grenzen van het boek heen verlengen.

Fase 3: Ronke als kompas

De botsing met het spelende kind op het strand is een onthutsende ervaring voor Ronke, waarin ook een *kompas*-moment schuilt. Dat de scène schokkend is, ligt vooral aan de reactie van de moeder van het meisje: “Niet huilen, liefje,” had de moeder tegen haar kind gezegd, nadat ze de hulppost had gewaarschuwd. “Dat meisje kan er ook niets aan doen dat ze zo is.” Echt. Ze zei het letterlijk. “Dat ze zo is.” (p. 38).³⁶ Hier wordt het ‘anders-zijn’ van iemand met een beperking uitvergroot. Dat is duidelijk erg ingrijpend, aangezien Ronke sinds die dag alleen nog in haar verbeelding hardloopt.

Je kunt hier de werking van het boek als *kompas* zien, omdat de tekst toont welke impact het morele oordeel van de vrouw op Ronkes zelfbeeld heeft. Zo kan het de lezers aan het denken zetten over de ethische lading van die opmerking.

Je kunt ook een kritische bedenking maken bij het plotpunt dat Nouri Ronke ‘bevrijdt’. Het motief van de prins op het witte paard die de ‘damsel in distress’ komt redden, loert hier namelijk om de hoek. Vanuit genderperspectief is die invloed van de mannelijke Nouri op de vrouwelijke Ronke rolbevestigend.³⁷ Bij deze traditionele rolverdeling kunnen we met het *kompas* dus ook een moreel vraagteken plaatsen.

LILY:
**een relaas van reflecteren, omkeren,
en protesteren**

Als derde analyseren we *LILY*, een dystopische jongerenroman van Tom De Cock voor lezers vanaf 11 jaar. Het boek verscheen in 2021 bij Pelckmans en is het eerste deel in een trilogie.

Voor deze keuze hanteerden we andere criteria dan voor *Idje wil niet naar de kapper* en *De nacht van Ronke*. Die twee boeken selecteerden we doelbewust voor deze leeswijzer, omdat ze een expliciete link met diversiteit en inclusie hebben.

LILY kozen we omdat een jongerenjury het als Beste Boek voor Jongeren 2022 bekroonde, in de categorie oorspronkelijk Nederlandstalig.³⁸ Daarom is het allicht bij veel lezers bekend. Het verhaal heeft op het eerste gezicht geen rechtstreeks verband met diversiteit en inclusie.³⁹ Met deze keuze willen we aantonen dat de leeswijzer ook toepasbaar is op boeken die niet doelgericht op thema geselecteerd zijn.⁴⁰

Kennismaking met Lily

Het is 2149 en de aarde heeft zwaar te lijden gehad onder de verwoestende invloed van de mensheid op het klimaat. De temperatuur bedraagt ongeveer 50 graden Celsius, de ijskappen zijn gesmolten, en de waterspiegel is aanzienlijk gestegen. Mensen leven hoofdzakelijk achter 'waterwallen' die hen moeten beschermen tegen verdere stijging van het waterniveau en onder hermetisch afgesloten glazen stolpen die het schadelijke virus *Tinea Cruris Mortalis* moeten afweren. De bevolking brengt haar tijd grotendeels in quarantaine door.

De mensheid bestaat nu grotendeels uit cybernetische organismen, ook wel 'cyborgs' genoemd: mensen die een microchip met ingebouwde wekker, communicatiekanalen, en geluidsdemping lieten inplanten. De klimaatomstandigheden hebben de politieke kaarten grondig geschud. Wat overbleef van de Europese lidstaten heeft zich herschikt tot de Nieuwe Unie.

In het centrum van die Nieuwe Unie, in de stad Brussel, leeft Lily. Zij is een 14-jarige influencer die zichzelf en haar gezin van een inkomen voorziet door dagelijks video's van spectaculaire kapsels met haar volgers te delen. Lily's leven speelt zich hoofdzakelijk online af. Daar komt verandering in wanneer haar sponsor haar een reis aanbiedt naar New New York (NNY), een vakantiedomein-annex-pretpark gebouwd op de restanten van de Amerikaanse miljoenenstad. Daar komt ze in contact met Samuel, een zogeheten 'offliner' die zich, anders dan Lily, voortdurend vragen stelt bij de gang van zaken.

Samen met Samuel begint Lily aan de terugtocht naar de Nieuwe Unie. Ze gaan aan boord van een schip van een clandestiene beweging die bekendstaat als de Vuilzwerwers. Tijdens haar omzwervingen met deze milieuactivisten groeit Lily's bewustzijn van

de klimaatproblematiek en raakt ze gemotiveerd om op de barricaden te gaan staan. Onder invloed van haar psychologische evolutie, die ze online met haar volgers deelt, gaat haar publiek bovendien zelf actie ondernemen. Het boek eindigt met een cliffhanger: Lily is ondergebracht in een vluchtelingenkamp net buiten de Nieuwe Unie en het is onduidelijk of ze naar huis zal kunnen terugkeren. Of dat uiteindelijk lukt, kunnen lezers ontdekken in de vervolgdelen, *LILY: Storm* (2022) en *LILY: Staal* (2024).

Fase 1: Lily onder de loep

De verhaalboog van *LILY* overlapt grotendeels met die van een traditioneel initiatieverhaal, waarin de plot draait rond de volwassenwording (initiatie) van een adolescent.⁴¹ Traditiegetrouw neemt die initiatie de vorm aan van 'een zoektocht of (innerlijke) reis naar een onzekere toekomst waarbij confrontaties, twijfels en angsten het maken van noodzakelijke keuzes bemoeilijken [!]'.⁴² Door deze reis worden de jonge hoofdfiguren losgemaakt van de samenleving die ze kennen. De afzondering maakt het voor hen mogelijk om op die maatschappij en hun plaats daarin te reflecteren. Bij terugkeer moeten ze dan beslissen of ze al dan niet deel willen uitmaken van die samenleving.⁴³

De centrale conflicten in initiatieverhalen zijn doorgaans de adolescent versus zichzelf en versus de samenleving. De volwassenen in het verhaal vertegenwoordigen meestal die maatschappij. Ook in *LILY* hangen er verschillende conflicten in de lucht. Aanvankelijk krijgt de populariteitsstrijd waarin Lily en concurrerende influencer Eli Lindels verwickeld zijn veel aandacht. Lily's energie gaat bijna volledig op aan het volgen van haar kijkcijfers en de directe competitie met Eli. Doel is om zo gauw mogelijk tweehonderd miljoen volgers te bereiken. Daarmee zou de volledige bevolking gedekt zijn – een staat die 'Panmyrmidon' genoemd wordt. Dat is dus een gevecht van mens tegen mens.

Op de achtergrond speelt het overkoepelende conflict van mens tegen natuur, aangezien de overgebleven aardbewoners voortdurend kampen met de gevolgen van de klimaatverandering. Ze gaan vooral de strijd met de zee aan. Over deze klimaatkwestie leveren Lily en de Vuilzwerfers (en via haar vlogs ook haar grote schare fans) een ideologische en fysieke slag. Ze strijden tegen de gecorrumpeerde maatschappijinrichting en de regering van de Nieuwe Unie. Bovendien ligt Lily hoe langer hoe meer in de knoop met zichzelf. Er tekent zich dus ook een strijd van een mens tegen zichzelf af.

Fase 2: verrekijkers in de aanslag

Vanuit het *verrekijker*-perspectief springen de genrekenmerken van *LILY* meteen in het oog. De worstelingen van de adolescente hoofdpersoon met zichzelf en met de samenleving maken van de initiatieroman een echt *spiegel*-genre. De adolescent bevraagt de eigen identiteit voortdurend. Als die daarbij tot nieuwe inzichten komt, is er ook een *verrekijker*-effect. Daar komt nog bij dat *LILY* een dystopie is, een genre dat eveneens een inherent *verrekijker*-gehalte heeft.⁴⁴ Dan weet je al dat het boek de referentiekaders van de lezers nagenoeg gegarandeerd zal verruimen.

Verdieping: dystopie en burgerschap

Zoals we eerder schreven in het artikel 'Burgerschap in boekvorm', heeft het dystopische genre sterke *verrekijker*-eigenschappen:

Een irreële wereld als premisse vraagt van lezers dat ze verder dan het bekende kijken en zich verplaatsen in een voor hen ongekende realiteit. Omdat het hele gebeuren hierdoor voor alle lezers veraf lijkt [...], vraagt dat om empathie, de vaardigheid je te verplaatsen in anderen, vanuit eigen belevenissen of leeservaring. Anders dan realistische teksten scheppen speculatieve verhalen – zoals dystopieën – een fictieve maatschappij die zich niet beperkt tot de vertrouwde sociale werkelijkheid. Dergelijke literatuur boogt op het effect van vervreemding, een literaire strategie die identificatie tegengaat, een kritische houding stimuleert, en lezers een frisse blik op de realiteit aanreikt [...].
Speculatieve fictie is dus een vruchtbaar startpunt voor diversiteitsdenken [...].⁴⁵

Alle conflicten waarin Lily verwickeld is, leiden uiteindelijk tot een grote omslag in haar persoonlijkheid en denken. Aanvankelijk lijkt ze nauwelijks over *verrekijker*-vermogen te beschikken; de tekst schildert Lily immers af als rijk, verwend, geprivilegieerd, en naïef. Ze groeit op in een overbeschermd bubbel en geeft voornamelijk om zichzelf, haar uiterlijk, en haar populariteit. Haar egocentrische karakter laat weinig ruimte voor *verrekijker*-vaardigheden.

Maar de vakantie, de ontmoeting met Samuel, en de overtocht over de Atlantische Oceaan met de milieuactivisten openen haar de ogen en maken de kritische denker in haar wakker. Al die katalysatoren in de plot maken van Lily meer en meer een *verrekijker*.

Aanvankelijk komt Lily ronduit manipulatief over. Ze doet zich als milieubewust voor om aan boord van het schip van de Vuilzwerfers te geraken. Dat ecologische besef blijkt slechts een voorwendsel, bedoeld om een publiciteitsstunt uit te halen om zo de magische grens van tweehonderd miljoen volgers te halen. Haar eigen morele *kompas* lijkt niet heel sterk ontwikkeld.

Stilaan komt er een kentering in haar manier van denken. Wanneer ze uiteindelijk de tweehonderd miljoen volgers haalt, blijkt bijvoorbeeld dat dat haar weinig doet. Het hoogtepunt van het conflict dat bij aanvang van het verhaal centraal stond, levert voor Lily niets dan ontzuivering op: 'Ze zocht naar tevredenheid bij zichzelf, [... maar] ze vond niets. Nu ze de koningin van het Panmyrmidon was, alles waar ze de voorbije jaren van gedroomd had, leek het haar allemaal ineens zo weinig te doen.' (p. 132). Dit maakt duidelijk dat Lily's prioriteiten helemaal verschoven zijn. Ze ziet in dat haar overbeschermd leven in de Nieuwe Unie een illusie was, onder meer berustend op leugens van de machthebbers over de omgang met afval. Lily sluit zich aan bij de Vuilzwerfers en hun missie om de oceaan op te ruimen en de Nieuwe Unie aansprakelijk te stellen voor het decennialange milieumisbruik. De reis op hun schip is één grote *verrekijker*-ervaring voor Lily.

Fase 3: het *kompas* dat de *verrekijker* richting geeft

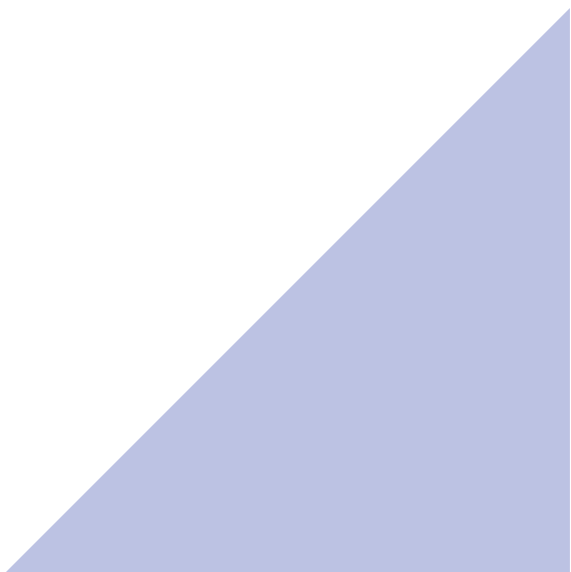
De omslag in het denken, kenmerkend voor de *verrekijker*, komt er vooral onder invloed van Samuel. Hij vervult de rol van een extern *kompas* voor Lily. Zelf beschikt ze over een zwak *kompas*. Ze stelt bijvoorbeeld hoegenaamd geen ethische vragen bij de maatschappijindeling en de klimaatomstandigheden.

Samuel is de eerste die daar verandering in weet te brengen. Hij is een offliner, zonder digitale aanwezigheid. Dat is voor Lily moeilijk voor te stellen, wat nog maar eens haar gebrekkige *verrekijker*-capaciteiten onderstreept. Samuel wijst haar onder meer op de verspilling van water. Ook noemt hij haar blind voor wat er om haar heen gebeurt, omdat ze afhankelijk is van het computersysteem in de bij haar ingebouwde microchip. Door haar zo een *kompas* voor te houden, opent Samuel Lily's ogen. Merk op, net als bij Ronke, dat het inzicht van het meisje er onder invloed van een jongen komt. Hier kan je dus ook weer een kritische kanttekening bij plaatsen.

Tijdens de bootreis met Samuel en de Vuilzwerfers raakt Lily gedesillusioneerd over de wereld zoals ze die kende. Ze zet vervolgens haar populariteit en immense bereik in voor het goede doel, het klimaat. Onder haar invloed komen haar volgers in de Nieuwe Unie in opstand tegen de corrupte regering. Lily biedt openlijk verzet tegen de regering met een toespraak (op p. 231), die verwijst naar een speech van Greta Thunberg:

Ik richt me tot de leiders van de Nieuwe Unie. Tot iedereen die probeert te doen alsof er niks gebeurd is. Jullie zullen hier niet meer mee weggkomen. Hier en nu trekken we een lijn in het zand. De wereld wordt wakker. En er komt verandering, of jullie nu willen of niet.

Met de verwijzing naar het ontwaken neemt Lily in haar toespraak nu ook zelf het *kompas* ter hand.

Deze plot met conflicten tussen verschillende groepen mensen, van mensen tegen de natuur, zichzelf, of de samenleving als geheel, levert volop materiaal over diversiteit. Net zoals echte mensen van verschillende nationaliteiten, etniciteiten, of geloofsovertuigingen elkaar soms met wantrouwen benaderen, keren ook in de fictionele maatschappij in *LILY* groepen personages met botsende overtuigingen zich tegen elkaar.

Het voornaamste verschil met *Idje wil niet naar de kapper* en *De nacht van Ronke* is dat de breuklijnen hier niet op het niveau van nationaliteit, etniciteit, religie, of fysieke gesteldheid liggen, maar eerder ethisch zijn. Meer bepaald gaan ze over onze omgang met het milieu en met mensen met uiteenlopende standpunten. Zo spiegelt het boek de soms verhitte debatten tussen milieuactivisten en klimaatontkenners in de wereld buiten het boek.

Lily blijkt overigens een personage van kleur met een visuele beperking. Het gezin waarin ze opgroeit, bestaat uit twee zwarte vaders die Lily geadopteerd hebben. Al deze zaken worden slechts terloops genoemd; ze spelen geen rol in de plot. Ze zijn dan ook niet noodzakelijk om dit boek te benutten voor gespreksactiviteiten over diversiteit. De instrumenten in deze leeswijzer helpen je om diversiteit te leren herkennen aan andere aspecten dan iemands uiterlijk. In de kapstokjes voor gespreksactiviteiten die de instrumenten in teksten naar boven halen, zit volgens ons de kracht van deze leeswijzer.

Tot slot

We hebben je handvatten gegeven voor analyse van en dialoog over diversiteit en inclusie rond jeugdboeken. Dat deden we met de instrumenten *loep*, *spiegel*, *verrekijker*, en *kompas*. Die kun je, zoals we lieten zien, gefaseerd op teksten toepassen. Kort samengevat:

1. In de fase van de *loep* leg je het wereldbeeld in de tekst bloot. Daarvoor breng je het centrale *conflict* in het boek naar de oppervlakte. Dit conflict wijst op de belangrijkste thema's in het boek. Je krijgt hiermee al een idee van de relevantie van het boek voor gespreksactiviteiten over diversiteit en inclusie of voor een diverse en inclusieve collectie.

2. In de tweede fase gebruik je de *spiegel* en de *verrekijker*. Bij de *spiegel* horen identificatie en zelfbevestiging. De *verrekijker* draait om zelfbevraging die tot zelfontwikkeling kan leiden. Empathie is daarbij een cruciaal concept.

Zowel *spiegels* als *verrekijkers* zijn nuttig voor diversiteit en inclusie, omdat ze zicht geven op wie een plek krijgen in het boek (*spiegels*) en hoe het verhaal empathie en zelfontwikkeling stimuleert (*verrekijkers*).

3. In de derde fase, die van het *kompas*, onderzoek je of de *loep*-, *spiegel*- of *verrekijker*-elementen verbonden zijn met ethische vraagstukken. Morele kanttekeningen zijn belangrijk, omdat ze de lezers kunnen laten nadenken over (on-)rechtvaardigheid in de wereld buiten het boek.

In de drie voorbeelden – *Idje wil niet naar de kapper*, *De nacht van Ronke*, en *LILY* – tekent tekent zich een duidelijk patroon af:

1. *Spiegels* zijn vaak van toepassing op personages die gemarginaliseerde groepen in de maatschappij vertegenwoordigen. Deze groepen hebben doorgaans het meest behoefte aan spiegels en voor lezers uit die groepen zullen ze allicht het meest impact hebben.
2. *Verrekijker*-momenten zijn er vooral in conflicten van mens tegen zichzelf, mens tegen mens, of mens tegen maatschappij, waarin de personages hun mening herzien, vaak via empathie.
3. *Verrekijkers* gaan vaak gepaard met *kompassen*: het zijn meestal ethische vragen en inzichten die tot een omslag in het denken leiden.

Dit patroon is handig om in het achterhoofd te houden als je met de leeswijzer aan de slag gaat. Bekijk ook de lesmaterialen die Stichting Lezen heeft ontwikkeld op basis van deze leeswijzer. Deze kunnen je helpen om de instrumenten in de praktijk toe te passen.

Eindnoten

- 1 Wie graag de uitgebreidere achtergrond bij deze opvatting wil doorgronden, raden we aan de volgende publicatie te raadplegen: Van den Bossche, Sara & Anne Klomberg, *Jeugdliteratuur door de lens van etnisch-culturele diversiteit*. Stichting Lezen reeks 33, Utrecht: Eburon, 2020. www.lezen.nl
- 2 Cubiss, Burgerschap in boekvorm. *Lees Lezer Leest! - Breek de bubbel*. (bezoekt 28 september 2023). www.cubiss.nl
- 3 Van den Bossche & Klomberg, *Jeugdliteratuur door de lens van etnisch-culturele diversiteit*, p. 27: 'bij onderwijs hoort het profiel van de ontdekker, die hunkert naar kennis'; p. 28.
- 4 Sims Bishop, Rudine, Mirrors, windows, and sliding glass doors, *Perspectives: Choosing and Using Books for the Classroom*, jaargang 6, nummer 3, 1990, z.p.
- 5 www.voordekunst.nl (bezoekt 9 februari 2024).
- 6 Hierop wezen onder andere Ymke de Bruijn en haar collega's: De Bruijn, Ymke, Rosanneke A.G. Emmen & Judi Mesman, Ethnic Diversity in Children's Books in the Netherlands. *Early Childhood Education Journal*, nummer 49 (2021), pp. 413-423.
- 7 Met de term 'spread' verwijzen we naar een opengeslagen dubbele pagina in een prentenboek. Het begrip slaat op het geheel van de linker- en rechterbladzijde.
- 8 Vergelijk hier ook de methode voor verhaalanalyse die gepresenteerd wordt in *Open Boek* (bezoekt 29 september 2023). www.lezen.nl
- 9 Holmberg, Claes-Göran & Anders Ohlsson, *Epikanalys: En introduktion*, Lund: Studentlitteratur, 1999, p. 29.
- 10 Zie ook: Stronks, Els (2020). 'Representatie' (bezoekt 9 februari 2024). www.didactieknederlands.nl
- 11 Nikolajeva, Maria, Afterword: The Case of the Evil (Step) mother, or the Impossibility of Intergenerational Solidarity, Deszcz-Tryhubczak, Justyna & Zoe Jaques (red.), *Intergenerational Solidarity in Children's Literature and Film*, Jackson: University Press of Mississippi, 2021, p. 233. Alle vertalingen naar het Nederlands zijn van onze hand.
- 12 Nikolajeva, Afterword, p. 242.
- 13 Nikolajeva, Afterword, p. 242.
- 14 Herman, Luc & Bart Vervaeck, *Vertelduivels: Handboek verhaalanalyse*. Nijmegen: Vantilt, 2009 (4e, ongewijzigde druk), p. 21.
- 15 Herman & Vervaeck, *Vertelduivels*, p. 21.
- 16 Herman & Vervaeck, *Vertelduivels*, p. 53.
- 17 Vandermeersche, Geert, Hoe boeken je leven veranderen: Redenen voor lezen in literatuuronderwijs, *Fons*, jaargang 3, nummer 2, 2018, p. 21.
- 18 Vandermeersche, Hoe boeken je leven veranderen, p. 21.
- 19 Van den Bossche & Klomberg, *Jeugdliteratuur door de lens van etnisch-culturele diversiteit*, p. 25.
- 20 Sims Bishop, Mirrors, windows, and sliding glass doors, z.p.
- 21 www.voordekunst.nl (bezoekt 9 februari 2024).
- 22 Op deze manier vervult *Idje wil niet naar de kapper* voor lezers van kleur een vergelijkbare rol als bijvoorbeeld de animatiefilm *Encanto*, of de prentenboeken over prinses Arabella van Mylo Freeman, of de graphic novels over Cel, Bones, en Zi van Brian Elstak. Zie bijvoorbeeld Verstraete, Judit, Kleuter herkent zich in nieuw Disney-personage en gaat viraal, zijn moeder: 'Vroeger geen rolmodellen die op mij leken', VRT NWS, 5 januari 2022. www.vrt.be; February, Tammy, Hair politics and diversity in fiction: Why black girls need to see girls that look like them on book covers, *W24*, 22 september 2017. www.news24.com; Gerrits, Eva, De kracht van beeldvorming, *Lezen*, jaargang 14, nummer 2, 2019, pp. 18-19; Wensink, Herien, De toneelversie van *Tori is theater* met een 'hiphophart', *de Volkskrant*, 15 oktober 2020.
- 23 Van den Bossche & Klomberg, *Jeugdliteratuur door de lens van etnisch-culturele diversiteit*, pp. 39-40.
- 24 Vandermeersche, Hoe boeken je leven veranderen, p. 21.
- 25 Van den Bossche & Klomberg, *Jeugdliteratuur door de lens van etnisch-culturele diversiteit*, p. 25.
- 26 Vandermeersche, Hoe boeken je leven veranderen, p. 21.
- 27 Van den Bossche & Klomberg, *Jeugdliteratuur door de lens van etnisch-culturele diversiteit*, pp. 39-40.
- 28 Sims Bishop, Mirrors, windows, and sliding glass doors, z.p.
- 29 Vandermeersche, Hoe boeken je leven veranderen, p. 21.
- 30 Malanda, Élodie, 'Comme un million de papillons noirs' by Laura Nsafou: How an Afrofeminist Picture Book Gave the Impetus to a Discussion about Inclusive Children's Literature in France. *The Lion and the Unicorn*, jaargang 44, nummer 2 (2020), pp. 164-180.
- 31 Martin, Michelle H. & Rachele D. Washington, *Kitchens and Edges: The Politics of Hair in African American Children's Picturebooks*, Harde, Roxanne & Lydia Kokkola (red.), *The Embodied Child: Readings in Children's Literature and Culture*, Abingdon; New York: Routledge, 2018, pp. 83-94.
- 32 Vergelijk Van den Bossche & Klomberg, *Jeugdliteratuur door de lens van etnisch-culturele diversiteit*, pp. 126-128.
- 33 Cursivering toegevoegd.
- 34 www.dbnl.org (bezoekt 14 juni 2023). Zie ook Van den Bossche & Klomberg, *Jeugdliteratuur door de lens van etnisch-culturele diversiteit*, p. 129.
- 35 'Ronke houdt van hardlopen. Hoewel ze blind is wil ze dolgraag rennen in de open lucht, zonder begeleiding. En daarvoor is er plaats genoeg op de heide, waar Ronke op sterrenkamp is. Haar buddy Nouri daagt haar uit om daar te oefenen. En omgekeerd probeert Ronke Nouri ervan te overtuigen contact op te nemen met zijn grootvader, die hij nog nooit heeft gezien. Wat volgt is een verrassend en spannend avontuur, waarin fantasie en wetenschap voortdurend haasje-over spelen.' (Aerts, *De nacht van Ronke*, omslag.) Voor zo ver wij konden nagaan, valt het woord 'blind' niet of nauwelijks in het boek.
- 36 Cursivering in origineel.
- 37 Vergelijk bijvoorbeeld Van den Bossche, Sara, *Walking the Line: A Feminist Reading of Gendered Orientations and Voice in Disney's Aladdin Films (1992/2019)*, Ute Dettmar, Ingrid Tomkowiak (red.), *On Disney: Deconstructing Images, Tropes and Narratives*, Heidelberg: Springer, 2022, pp. 67-80.
- 38 www.hebban.nl (bezoekt 16 juni 2023).
- 39 Vergelijk: de trefwoorden in het Centraal Bestand Kinderboeken die bij *LILY* horen zijn 'Dystopieën', 'Sociale media', 'Klimaatveranderingen', en 'Virussen', terwijl *Idje wil niet naar de kapper* de etiketten 'Diversiteit', 'Kroeshaar', en 'Jezelf zijn' meekrijgt en *De nacht van Ronke* aan het trefwoord 'Blindheid' gekoppeld is.
- 40 Vergelijk ook Van den Bossche & Klomberg, *Burgerschap in boekvorm*.
- 41 Zie Joosen, Vanessa & Katrien Vloerberghs, De initiatieroman voor adolescenten: Een ontmoeting tussen kind en volwassene, *Uitgelezen jeugdliteratuur: Ontmoetingen tussen traditie en vernieuwing*, Leuven: LannooCampus, 2008, pp. 129-149; Van den Hoven, Peter & Helma van Lierop-Debrauwer, Zoektochten zonder wegwijzers: Adolescentenliteratuur, Ghesquière, Rita, Vanessa Joosen & Helma van Lierop-Debrauwer (red.), *Een land van waan en wijs: Geschiedenis van de Nederlandse jeugdliteratuur*, Amsterdam/Antwerpen: Atlas Contact, 2014, pp. 374-404.

vervolg eindnoten

- 42 Van den Hoven & Van Lierop-Debrauwer, Zoektochten zonder wegwijzers, p. 390.
- 43 Joosen & Vloeberghs, De initiatieroman, p. 132.
- 44 Van den Bossche & Klomberg, Burgerschap in boekvorm.
- 45 Van den Bossche & Klomberg, Burgerschap in boekvorm, pp. 31-32. Zie ook p. 32: 'Juist de speculatieve plot van *Nicolas*, geënt op de nakende apocalyps, legt erg accuraat de sociale geconstrueerdheid van categorieën als religie en ras bloot. Doordat het einde van de wereld nadert, storten de maatschappelijke instituties als kaartenhuisjes ineen. [...] De teloorgang toont dat sociale instellingen bogen op ingebeelde constructen, die hun waarde verliezen wanneer niemand er nog in gelooft. Zo bekritiseert de tekst de ordenende waarde van religie, cultuur of ras. Deze sociale constructen zijn kwetsbaar, modulerbaar en kunnen dus 'om-gedacht' worden. Mensen hoeven elkaar niet te minachten of vervolgen omwille van geloof of etniciteit. Ze kunnen elkaar ook vinden op andere gronden. Dat zijn de voornaamste lessen die lezers uit deze dystopische roman kunnen trekken [...]'.

Colofon

© Stichting Lezen (2024)
Deze publicatie is mede mogelijk gemaakt door een bijdrage vanuit het leesbevorderingsprogramma de Bibliotheek op school (Stichting Lezen/KB, de nationale bibliotheek) en door een subsidie van NWO (projectnummer 406.XS.01.077).

Auteur

Sara Van den Bossche,
Tilburg University

Deze brochure had niet tot stand kunnen komen zonder het zeer gewaardeerde advies van (in alfabetische volgorde) Inger Bos,
Loulou Drinkwaard,
Bart Droogers,
Jette van den Eijnden,
Julienne van den Heuvel,
Naomi Hofman,
Marie-José Klaver,
Judi Mesman,
Agnes van Montfoort, en
Bea Ros.

Redactie

Bea Ros,
Zunneberg & Ros
Tekstproducties

Vormgeving

Judith Schoffelen en
Erik Olde Hanhof

Fotografie

Annemarie Terhell,
Jørgen Koopmanschap

www.lezen.nl

www.debibliotheekopschool.nl

de Bibliotheek
op school

